

TALABALARDA IJTIMOYIY-SHAXSIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MOHIYATI, TUZILMASI VA FUNKSIYALARI

Yakubbayev Maqsud

Namangan davlat pedagogika institute

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-shaxsiy kompetentlikning mohiyati, strukturaviy tuzilmasi va uning asosiy funksiyalari yoritiladi. Shu bilan birga, ushbu kompetentlikni shakllantirishda oliy ta'lim muassasalarining roli, pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy muhit va shaxsiy omillarning o'zaro ta'siri ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kompetentlik, ijtimoiy- shaxsiy kompetensiya, ijtimoiy muhit, ijtimoiy rol.

Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan davrda insonning ijtimoiy hayotga moslashuvi, jamoada samarali faoliyat yurita olishi, shaxsiy fikr va qadriyatlarini saqlagan holda o'z nuqtai nazarini mustahkamlashi – jamiyat taraqqiyotining asosiy shartlaridan biridir. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun bu jarayon hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan "ijtimoiy-shaxsiy kompetentlik" tushunchasi dolzarb pedagogik va psixologik muammo sifatida ko'rib chiqilmoqda.

Ijtimoiy-shaxsiy kompetentlik bu – shaxsning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish, o'zaro munosabatlarga kirishish, muloqot qilish, ijtimoiy rollarni bajarish, ijtimoiy me'yorlarga mos ravishda o'zini tutish qobiliyatidir. Shuningdek, bu kompetentlik o'z-o'zini anglash, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik, fuqarolik pozitsiyasi, tanqidiy fikrlash, mas'uliyatni his etish, o'zini boshqarish va rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy-shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish nafaqat shaxsiy yutuq, balki ijtimoiy barqarorlik, fuqarolik jamiyatining shakllanishi, demokratik qadriyatlar mustahkamlanishi uchun muhim omildir. Ayniqsa, talabalar – ertangi kun mutaxassislari, rahbarlari, fikr yetakchilari sifatida bu kompetensiyani o'zlashtirishlari shart.

Ijtimoiy-shaxsiy kompetentlik murakkab, ko'p tarkibli tizimdir. Uni quyidagi asosiy komponentlar orqali izohlash mumkin:

1. Kognitiv komponent – ijtimoiy munosabatlar, me'yorlar, axloqiy qadriyatlar, madaniyatlararo muloqot haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi.
2. Emotsional-kommunikativ komponent – hissiy barqarorlik, empatiya, boshqalarga nisbatan hurmat, faol tinglash, ishonchli muloqot yuritish qobiliyati.
3. Motivatsion komponent – shaxsning o'z ustida ishlashga, ijtimoiy faol bo'lishga, hayotda o'z o'rnini topishga intilishi.
4. Aksiologik (qadriyatga oid) komponent – vatanparvarlik, insonparvarlik, jamiyatga foyda keltirishga intilish.
5. Amaliy (operatsion) komponent– muayyan ijtimoiy rollarni bajarish, nizolarni hal etish, jamoada ishlash, liderlik qobiliyatlari.

Bu tarkibiy qismlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, shaxsning ijtimoiy hayotdagi faoliyatini belgilaydi. Quyida ushbu kompetentlikning eng asosiy funksiyalari bayon etiladi:

1. Ijtimoiy moslashuv funksiyasi– Talaba jamiyatdagi turli guruhlar bilan muloqotga kirishib, o'zini moslashtirishni o'rganadi.
2. Shaxsiy rivojlanish funksiyasi – Mustaqil fikrlash, o'z-o'zini baholash, shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish imkonini beradi.
3. Kommunikativ funksiyasi – Samarali muloqot, ijtimoiy normativlarga mos ravishda o'z fikrini ifoda qilishni ta'minlaydi.
4. Axloqiy-aksiologik funksiyasi – Qadriyatlar tizimini shakllantirib, halollik, odillik, mas'uliyatlilik kabi fazilatlarni rivojlantiradi.
5. Kasbiy tayyorgarlik funksiyasi – Kelajak kasbiga nisbatan ijobiy munosabat, kasbiy vazifalarni ijtimoiy kontekstda hal etish malakasini shakllantiradi.

Ushbu funksiyalar orqali talabalar nafaqat bilimli, balki jamiyat uchun foydali, ijtimoiy jihatdan faol va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanadilar. Oliy ta'lim muassasalari ijtimoiy-shaxsiy kompetentlikni shakllantirishda hal qiluvchi o'ringa ega. Bu quyidagi pedagogik sharoitlar bilan bog'liq:

- Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari – har bir talabani individual qabul qilish va ularning ehtiyojlariga mos yondashish.
- Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashg'ulotlar – bahs-munozaralar, esse yozish, debatlar.
- Jamoaviy loyihalar va volontyorlik faoliyatib– talabalarni ijtimoiy faol bo'lishga undash.
- Ijtimoiy va axloqiy mavzularni o'rgatish – fuqarolik, axloq, vatanparvarlik darslari orqali ma'naviy yuksalishga erishish.
- Psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash – talabalarni o'zini anglash va shaxsiy muammolarini hal qilishda yo'naltirish.

Talabaning o'zlashtirayotgan kompetentligi ko'p jihatdan u yashayotgan ijtimoiy muhitga bog'liq. Oila, do'stlar, o'qituvchilar, ommaviy axborot vositalari – bularning barchasi talabaning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi va jamiyatdagi o'rnini belgilaydi. Yaxshi tashkil etilgan akademik muhit, mehribon va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchini, mas'uliyat hissini oshiradi. Aks holda, salbiy muhitda shakllangan shaxsda passivlik, befarqlik, ijtimoiy rollarni bajara olmaslik holatlari kuzatiladi.

Xulosa qilib aytganda, talabalarda ijtimoiy-shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish bu – zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu kompetentlik nafaqat ularning kasbiy muvaffaqiyatiga, balki jamiyatdagi ijtimoiy faolligiga, fuqarolik pozitsiyasiga ham bevosita ta'sir qiladi. Oliy ta'lim muassasalari bu borada tizimli, maqsadli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlarni amalga oshirishlari zarur. Zamon talabiga mos ravishda fikrlaydigan, mas'uliyatli, ijtimoiy faolligi yuqori, shaxsiy qadriyatlarini anglagan talabalarni yetishtirish – yurt kelajagi poydevorini mustahkamlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch”. T.: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta'lim tizimini rivojlantirishga oid” qarorlari va farmonlari. (2017-2024 yy.)
3. Abdullayeva N. “Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asoslari”. T.: TDPU, 2019.

4. Xolboeva M., Salomova N. “Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish”. T.: Yangi asr avlodi, 2020.
5. UNESCO. “Key Competencies for Lifelong Learning”, 2022.
6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi metodik tavsiyalari.
7. Tursunov B. “Innovatsion ta’lim metodlari”. T.: O‘qituvchi, 2021.
8. Yakubbayev, M. (2024). O‘QUV MATERIALLARNI TANLASH VA TIZIMLASHTIRISHNING TALABALARDA LINGVOMADANIY KOMPETENSIYANI OSHIRISHDAGI O‘RNI. TAMADDUN NURI JURNALI, 7(58), 186–188. <https://doi.org/10.69691/D9Q4ZK97>
9. Якуббаев , М. (2024). Исследование проблемы развития лингвокультурной компетентности у учащихся в психолого-педагогической и методической литературе. Общество и инновации, 5(9/S), 135–139. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss9/S-pp135-139>
10. YAKUBBAYEV, M. (2023, November 8). ENTWICKLUNG SPRACHKULTURELLER KOMPETENZ BEI DEN STUDENTEN. "Noi tendințe în predarea limbajelor de specialitate în contextul racordării învățământului la cerințele pieței muncii" (CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ HIBRID), Universitatea de Stat din Moldova. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10083323>